

universitetą, dalis jo bibliotekos fondų buvo perduota Charkovo universitetui. 1959 m. šios knygos buvo gražintos Vilniaus universitetui. Iš tikrųjų, „habent sua fata libelli“

Motiejaus Valančiaus pastabos, įrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygoje

Savo tyrinėjimuose istorikai dar labai mažai panaudoja tokį žinių šaltinį, kaip įrašai knygose, padaryti jų savininkų arba skaitytojų, įvairūs nuosavybės atžymėjimai (eksklibrisai), marginalijos, pastabos ir pan. Aukščiau pateiktas pavyzdys su Georgijaus Albinijaus knygomis rodo, kad įrašai knygose gali suteikti naujų vertingų biografinių duomenų arba patikslinti senus.

Sio straipsnio autorius, tyrinėdamas patekusį į Vilniaus universiteto bibliotekos fondus buvusios Kražių gimnazijos knygų kolekcijos dalį, surado jų tarpe ir visą eilę knygų su M. Valančiaus ranka padarytomis pastabomis (notae), kurios pavaizduoja šį bažnyčios veikėją ir rašytoją mums kiek neįprastoje šviesoje.

M. Valančius mokytojavo Kražių gimnazijoje 1834—1840 m., kartu eidamas šios mokyklos kapeliono ir bibliotekininko pareigas¹. Kražių gimnazijos biblioteka, ši pirmoji tokio pobūdžio biblioteka Žemaičiuose (įsteigta 1616 m.), pasižymėjo savo gan turtingais fondais, ir M. Valančius, tvarkydamas biblioteką, su jais giliai ir detalai susipažino. Tai ir liudija pastabos (notae), jo įrašytos paskutiniuose puslapiuose tų knygų, kurios dėl vienos ar kitos priežasties patraukė jo dėmesį. Štai trys M. Valančiaus anotacijų pavyzdžiai.

Jono Kalvino veikalai (*Joannis Calvini opuscula omnia in unum volumen collecta*, (b. v.), 1552, titulinis lapas išplėstas, kaip tai buvo įprasta daryti su „eretikų“ knygomis, paskutiniame knygos lape — M. Valančiaus įrašas (pastaba)²:

Opera Calvini licet si cum fervore contra catholicos exarata multa continent haud contemnenda. Nota Matthiae Wołonczewski Capelani et Bibliothecarii Cros. 1835.

(Kalvino veikalai, nors ir parašyti su įkarščiu prieš katalikus, tačiau jie turi nedaug ką smerktino.)

Kitoje knygoje — *D. Caecilii Cypriani, Episcopi Carthagenensis martyrís, opera per Des. Erasmus Roterdamum saepius a mendis summa uigilantia repurgata, doctissimis Annotationibus ad finem adjectis illustrata... Basileae per J. Hervogium et B. Brans, 1558*, — kurią paruošė ir aprūpino komentaras žymus humanistas, aršus katalikų bažnyčios kritikas Erazmas Roterdamietis, todėl jo vardas knygoje jos savininko išbrauktas rašalu, M. Valančius įrašė savo pastabą³ — patarimą skaitytojui, siūlydamas jam pasikliauti Erazmo autoritetu:

Eruditissimus Erasmus ad calcem huius operis notavit loca notu digniora; noli ergo lector perdere tempus in illis investigandis — nota Mathiae Wołonczewski. Capel. lib. Cros. Theol. Mag. 1835 anno.

(Didžiai mokslingas Erazmas šio veikalo pabaigoje pažymėjo vietas, vertas dėmesio; dėl to, skaitytojau, negaišk laiko, jų ieškodamas.)

¹ Apie jo veiklą Kražių gimnazijoje žinių turime nedaug — žr.: A. Alekna. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Kaunas—Klaipėda, 1922, p. 8; K. Binkis. Motiejus Valančius. 1875—1935. Kaunas, 1935, p. 14; [M. Brensztejn.] Biblioteka szkoły Kroskiej.—Rankraštis saugomas LTSR MA CB Rankr. skyriuje. Fondas F 84. MEB, vien. MB 378.

² VVU MB Senų spaud. rinkinys, II-452.

³ Ten pat, II-4398.

Stambiame foliante, pasakojančiame apie šventosios Brigitos kančias ir stebuklus — *Revelationes Sanctae Birgittae* (Nürnberg, A. Koberger, 1500) ⁴ — M. Valančiaus ranka įrašyta ši sentencija:

Był czas kiedy i takowe marzenia uważane były za objawienia najwyższej Istoty: dziś przeciwnie i biblii już niechęć wierzyć. Tak to każdy czas ma swój gust. Uwagą Ks. Macieja Wołoncewskiego Nauczyciela Religii w Gimn. Kroż. Mag. Teol. 1835.

(Buvo laikai, kai ir tokios fantazijos buvo vertinamos kaip aukščiausios būtybės pasireiškimai; o dabar, atvirkščiai, net Biblijai nenorima tikėti. Taip kiekvienas laikas turi savo skonį.)

Daktaras Anicetas Renjeras — pogrindinės bibliotekos Vilniuje organizatorius

Uždarius Vilniaus universitetą, carinė administracija Lietuvoje ir jos saugumo bei cenzūros organai akylai sekė, kad šalyje neatsirastų židinių demokratinėms, anticarinėms idėjoms skleisti. 1838 m. caro žandarų buvo nutraukta pogrindinė Simono Konarskio veikla. 1839 m. vasario 27 d. jis buvo viešai sušaudytas. 1846 m. buvo suimtas kitas demokratinio judėjimo atstovas — Anicetas Renjeras. Vilniaus universiteto medicinos fakulteto auklėtinis, 1831 m. sukilimo dalyvis A. Renjeras 1832 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Birštono, o vėliau Druskininkų gydyklose. 1842 m. jis išrenkamas Vilniaus Medicinos draugijos nariu ir tais pačiais metais tampa šios draugijos bibliotekos vedėju, nemažai prisidėjęs prie šios bibliotekos sutvarkymo ¹. Tačiau A. Renjerą domino ne vien medicinos mokslo klausimai. Matyt, po 1831 m. sukilimo nenutraukęs savo ryšių su šio sukilimo vadovais, jis tampa Lenkų Demokratinės draugijos aktyviu veikėju Lietuvoje, čia platina užsienyje leidžiamą nelegalią literatūrą, o persikrausęs į Vilnių, privačios viešosios bibliotekos priedangoje suorganizuoja nelegalią cenzūros uždraustų knygų biblioteką. 1844—1845 m. Renjeras gauna iš užsienio eilę nelegalios literatūros siuntų ². Tačiau ši pogrindinė biblioteka veikė neilgai. 1846 m. vasarą saugumo organai susekė šią biblioteką. Renjero bute buvo padaryta krata, tačiau rasta čia buvo tik trys įtartino turinio knygos ir du ranka prirašyti sąsiuviniai ³. Tardymo komisija nustatė, kad šiuose sąsiuvinuose buvo „patriotinės dvasios, priešvalstybinio turinio eilėraščiai“ ⁴. Renjeras į klausimą, kur jis įsigijo cenzūros uždraustas knygas, pareiškė šias knygas pirkęs pas kažkokį žydą Berką. Tačiau patikrinus šiuos Renjero parodymus, paaiškėjo, kad nė vienas iš trijų Vilniuje prekiaujančių knygomis Berkų (Grilichas, Asas ir Kinkulkinas) nebuvo pardavęs Renjerui knygų ⁵. Tur būt, nurodydamas Berką, Renjeras norėjo suklaidinti tardytojus ir laimėti laiko. Tolesnės kratos tardymo komisijai davė naujos kaltinamosios medžiagos ⁶. Į tardytojų rankas pateko Renjero bibliotekos knygų ir skaitytojų sąrašai; viename iš jų buvo surašyti visi skaitytojai (iš viso 71), o kitame tiksliai tie, kurie galėjo naudotis nelegaliąja literatūra (jų buvo 43). Tarp pastarųjų randame ir kompozitorių Stanislavą Moniušką, kuris 1846 m. kovo

⁴ Ten pat, Ink. 166.

¹ Загорский В. Б. Императорское Виленское Медицинское общество. 1805—1895. Вильна, 1896, с. 96.

² LTSR CVIA, f. 378, ap. 2, b. 31, l. 170—172.

³ Ten pat, b. 199, l. 1.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat, l. 2, 3, 4, 6.

⁶ Ten pat, b. 27, l. 9.